

گنبدی نه چندان کبود

سیده ربابه میرغیائی

عنوان کتاب: زیر گنبد کبود

نویسنده: سعید روح افزا

ناشر: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان

نوبت چاپ: اول، ۱۳۸۶

شمارگان: ۵۰۰۰ نسخه

تعداد صفحات: ۸۰ صفحه

بها: ۱۰۰۰ تومان

«خداوند برای هدایت انسان‌ها از چند وسیله استفاده می‌کند. یکی از وسایل هدایت «کتاب» است. او در کتاب خود، همه آن‌چه را که بشر برای زندگی نیاز دارد، بیان می‌کند؛ خود را معرفی می‌کند، از خلقت آسمان‌ها و زمین حرف می‌زند، ویژگی‌های انسان را برمی‌شمرد، آدمی را به راه راست فرا می‌خواند، او را به مهربانی خود امیدوار می‌کند و ...»^۱

کتاب‌های دینی، از انواع مهم در ادبیات کودکان و نوجوانان است و منظور از آن، «کتاب‌هایی هستند که با تکیه بر پیام‌های اخلاقی و انسانی ادیان، به تکوین ارزش‌های اخلاقی در کودکان و نوجوانان کمک می‌کنند و هدف آن‌ها آشنا کردن کودکان و نوجوانان با پیام‌های اخلاقی و انسانی ادیان، به ویژه اسلام، پروراندن وجدان اخلاقی و انسانی در کودک و نوجوان بر اساس پیام‌های ارائه شده و آشنایی کودکان و نوجوانان به اصول صحیح اعتقادی دین اسلام است.»^۲

در واقع، کهن‌ترین و عالی‌ترین مفاهیم بشری، موضوع اصلی در ادبیات دینی کودک و نوجوان است. از این رو، به نظر می‌رسد اگر ادبیات منحصر به فردی بر مبنای فضیلت‌های انسانی و آموزه‌های دینی وجود داشته باشد، به وسیله آن می‌توان رهنمودهای لازم و مفید را برای نجات و رهایی بشر ارائه کرد و تعالی وی را باعث شد.

تأکید ویژه جمهوری اسلامی ایران بر دین و دین‌مداری، این انتظار را به وجود می‌آورد که برای نخستین و فطری‌ترین سؤال‌های کودکان و نوجوانان در زمینه‌های مذهبی، پاسخ‌های مناسبی داده شود. ذهن بیشتر کودکان و نوجوانان با دغدغه‌هایی مانند چیستی و هستی خدا، چرایی شیطان، زمان و مکان بهشت و جهنم، لزوم دنیا و فایده آخرت و ... درگیر است و اکثر اوقات، طرح چنین سؤال‌هایی از سوی ایشان، با پاسخ‌های نامناسب والدین (بزرگ‌ترها) روبه‌رو می‌شود که موجب گریز و دوری کودکان و نوجوانان از دین می‌گردد. علاوه‌براین، در ادبیات کودک و نوجوان نیز آثار شایسته‌ای وجود ندارد که کودک (و نوجوان) بتواند با مراجعه به آن، پاسخ چنین پرسش‌هایی را دریابد. این موضوع نشان‌دهنده کم‌توجهی و کم‌لطفی ادبیات کودک و نوجوان، برای پاسخ به فطری‌ترین نیازهای بشری است. اگر به سؤال‌های ایشان به طور صحیح و مناسب پاسخ داده شود، نتیجه آن شکل‌گیری نخستین توانمندی‌های معرفتی و شناختی است. پاسخ نامناسب نیز شناخت و تصور کودک و نوجوان درباره دین را خدشه‌دار می‌سازد.

نگاهی به بازار نشر کتاب‌های دینی مناسب برای کودکان و نوجوانان، نشان می‌دهد که بیشتر آثار منتشر شده، تنها بازنویسی قصه‌ها و داستان‌های مذهبی و بازگویی و بازنویسی روایات صدر اسلام است. از سویی بیشتر این کتاب‌ها، رویکرد آموزشی و مدرسه‌ای دارد و تنها انتقال آموزه‌های دینی به کودکان (و نوجوانان) به شیوه مستقیم، در آن‌ها مورد توجه قرار گرفته است.

برای نمونه، «کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان»، مجموعه کتاب‌هایی با عنوان «کتاب اندیشه» برای نوجوانان (گروه سنی ه) منتشر کرده که موضوع اصلی آن‌ها دین، اسلام و زندگی است. تاکنون کتاب‌های «هفت قدم تا خدا»، «هنوز روز چهارم نیامده بود...»، «از شما، به سوی شما، برای شما: گفتاری درباره پیامبری و پیامبران»، «مژده‌ای در کوهستان»، «انسان‌ها، پای ترازو بایستید!» و «زیر گنبد کبود» به قلم «سعید روح افزا»، در این مجموعه به چاپ رسیده است. به تازگی نیز کتاب «زیر گنبد کبود»، در گروه «دین»، در بخش کتاب کودک و نوجوان چهارمین دوره جایزه «کتاب فصل»،^۲ به عنوان برگزیده انتخاب شده است.

نویسنده در این کتاب (زیر گنبد کبود)، تلاش کرده است تا درباره موضوع‌هایی مانند انسان، اسلام، دنیاگرایی و زندگی به زبانی ساده، اما مبتنی بر کتاب قرآن و مفاهیم اسلامی صحبت کند و مسائلی مانند جایگاه انسان در کائنات، هدف از خلقت، ضرورت دنیا و چگونگی عملکرد انسان، قیامت و ... را با طرح مثال‌های ملموس و یا داستان‌های آشنا توضیح دهد. مباحث موردنظر نیز در شش فصل تقسیم‌بندی شده‌اند که موضوع کلی آن‌ها «دنیا و پس از آن» است. آدمک‌ها و دنیا، هفت روی دنیا، خطرهای دنیا، نجات از دنیا، عبور از دنیا و آن سوی دنیا، عناوین فصل‌های مختلف این کتاب هستند.

نویسنده در «آدمک‌ها و دنیا»، با نقل کردن داستان مشهور «پینوکیو»، می‌کوشد جایگاه اصلی انسان را به مخاطب نشان و به او آموزش دهد که چگونه دنیا را بشناسد، در دنیا چگونه باید باشد و چه چیزی را دنبال کند تا هم‌چون «پینوکیو» که توانست آدم شود، آدم باشد و به سرنوشت آدمک‌های دیگر که به هیچ‌جا نمی‌رسند، دچار نشود.

در بخش بعدی با عنوان «هفت روی دنیا»، نویسنده از تعبیرات و تشبیهات قرآنی استفاده می‌کند تا گذرایی و ناپایداری دنیا و فلسفه وجودی آن را تفسیر و برای مخاطب روشن کند که چرا و بر مبنای کدام هدف در این جهان قرار گرفته است. این بخش، همان‌طور که از عنوان آن برمی‌آید، به هفت زیربخش تقسیم می‌شود؛ دنیا مانند کاروان‌سرا، دنیا مانند بازار، دنیا مانند رویا، دنیا مانند نبرد، دنیا مانند آزمایشگاه، دنیا مانند مزرعه، دنیا مانند چاه.

پس از این، در بخش سوم کتاب، نویسنده به «خطرهای دنیا» اشاره می‌کند و به نوجوان درباره زندگی دنیا هشدار می‌دهد که به شکل‌های گوناگون (مثلاً از طریق جمع کردن مال و افزودن دارایی، حوادث، دوستان، فرزندان و خویشاوندان و ...) انسان را به بازی می‌گیرد. بعد از «بازی‌ها»، از «بیهودگی»^۳ها به عنوان خطر دوم نام‌برده می‌شود و نویسنده توصیه

می‌کند که مخاطب «طبق برنامه و خواست خداوند حرکت کند و راهی را در پیش بگیرد که مورد رضایت اوست»؛ چراکه «در این صورت می‌تواند به نتیجه کارهای خود امیدوار باشد، زیرا خداوند تنها کسی است که می‌داند کدام کار و حرکت به نتیجه می‌رسد و کدام فکر و عمل بی‌نتیجه است.»

«زینت»ها، «فخرفروشی»ها و «زیاده‌خواهی»ها از دیگر خطرهای دنیا هستند که در این بخش مورد تأکید قرار می‌گیرند.

در بخش بعدی، نویسنده از دنیا به عنوان مکانی شلوغ و پرهیاهو یاد می‌کند که «از هر طرف صدایی به گوش می‌رسد. صداها مردم را به سوی خود دعوت می‌کنند تا راه و رسم زندگی را به آن‌ها بیاموزند. هر صدایی ادعا دارد که می‌تواند دیگران را راهنمایی کند و هیچ صدای دیگری نمی‌تواند از عهده این کار برآید. مردم گروه گروه می‌شوند. هر گروه به صدایی می‌رود و به وعده‌هایش دل خوش می‌کند. آن‌ها از آن‌چه انتخاب کرده‌اند، دفاع می‌کنند و آن را «درست» می‌خوانند. پس گروه‌های مختلف به جان یکدیگر می‌افتند و با هم درگیر می‌شوند و . . .» و سرانجام، برای نجات از مخصصه دنیا دو راه حل معرفی می‌کند؛ کتاب و برگزیدگان. پس از این مرحله، نوبت می‌رسد به «عبور از دنیا». نویسنده با اشاره به داستانی از حضرت سلیمان علیه‌السلام، در مثنوی مولوی و اسطوره‌هایی مانند اسفندیار و آشیل، درباره گریزناپذیری مرگ و تمایل همیشگی بشر برای زندگی جاودانه صحبت می‌کند و بر مبنای آیات و روایات، توضیح می‌دهد که «مرگ زندگی حیوانی را به پایان می‌رساند» و برای جاودانه ماندن باید زندگی پاک داشت. چرا که «زندگی پاک که زندگی حقیقی است، هرگز به نقطه پایان نمی‌رسد؛ همیشگی و جاویدان است. همین نوع زندگی است که در آخرت نیز ادامه پیدا می‌کند.»

«آن سوی دنیا» نیز عنوان بخش نهایی کتاب است که در آن، مجموعه آیات کتاب قرآن درباره جهان آخرت گردآوری شده است.

با وجود ارزش‌مند بودن تلاش نویسنده برای نگارش کتاب‌هایی از این دست و با احترام به جایزه کتاب فصل، به نظر می‌رسد که در مرحله تألیف و تقدیر از این کتاب، ویژگی‌های شخصیتی و علاقه‌مندی‌های مخاطب، یعنی نوجوان امروزی کم‌تر در نظر گرفته شده است. ضمن این‌که، وظیفه ادبیات، بیان حکم و دستورالعمل‌های مذهبی یا مفاهیم کلی دینی، به شیوه کتاب‌های درسی نیست. لازم است در آثار دینی هم - که برای کودک و نوجوان خلق می‌شود - عناصر ادبی، گونه‌ها و تکنیک‌های خلاقانه نگارش به کار گرفته شود. شاید هم عدم تعیین مرز مشخص بین آموزش و ادبیات کودک و نوجوان، باعث شده است تا همه تصور کنند این نوع از ادبیات، تنها برای آموزش است. در حالی که ادبیات باید «لذت‌بخش» و «مفید» باشد. این دو عنصر، جزو ذات ادبیات هستند. ادبیات باید لذت‌آفرین باشد و علاوه بر ارضای حس زیبایی‌شناختی، فایده‌ای نیز دربرداشته باشد. زمانی که دین وارد ادبیات می‌شود، باید از زبانی غیرمستقیم و ادبی استفاده کرد تا علاوه بر کسب معرفت، مخاطب کودک (و یا نوجوان) لذت نیز ببرد. نمونه‌های بسیاری از ادبیات تعلیمی (مانند مثنوی مولوی یا بوستان سعدی یا حدیقه سنایی) وجود دارند که علاوه بر جنبه ادبی، از نظر آموزشی نیز مفید و کاربردی‌اند و موضوع مورد تعلیم در آن‌ها، در قالب شعر یا داستان و یا به شکل نمایش ارائه شده است تا جذابیت بیشتری داشته باشد. از این شیوه، به‌خصوص باید در کتاب‌های کودکان و نوجوانان استفاده شود. ناشر از مجموعه «کتاب اندیشه»، به عنوان بهانه‌ای برای فکر کردن و فهمیدن، یافتن «راه» و شناختن «مقصد» یاد می‌کند و تلاش کرده است تا با انتشار این مجموعه، مباحث دینی را به زبانی ساده و روان بیان کند تا از این طریق زمینه‌ای برای عمیق شدن بنیث نوجوانان فراهم آید.^۴ اما فراموش کرده است که پیش از این همه، اثر منتشر شده باید از قابلیت‌های ادبی و ظاهری خاص برخوردار باشد تا موردپسند مخاطب قرار گیرد و رضایت وی را فراهم کند. حال، این سؤال در ذهن شکل می‌گیرد که آیا فقط وجود هدف عالی از سوی ناشر (و یا نویسنده)، ذوق مطالعه را در مخاطب به وجود خواهد آورد و کتاب خوشایند وی قرار می‌گیرد؟

پی‌نوشت:

۱ زیر گنبد کبود، صفحه ۵۷

۲ ادبیات کودکان و نوجوانان؛ ویژگی‌ها و جنبه‌ها، نوشته بنفشه حجازی (فراهانی)، تهران: انتشارات روشنگران و مطالعات زنان، چاپ

چهارم، ۱۳۸۰، صفحه ۱۷۵

۳ جایزه «کتاب فصل»، از سوی «خانه کتاب»، با هدف حمایت از کتاب‌های برتر و تشویق مؤلفان، مترجمان و مصححان متعهد و شایسته کشور و نیز برای ارتقای دانش جامعه‌ی اسلامی و پیشبرد فرهنگ کتاب و کتابخوانی در کشور برگزار می‌شود. جایزه کتاب فصل شامل کتاب‌های چاپ اول هر فصل می‌شود که پس از بررسی و داوری، در پایان فصل بعد مورد تقدیر و قدردانی قرار خواهند گرفت.

۴ از متن چاپ شده در پشت جلد کتاب.